

ЎЗБЕК, LOTIN VA FRANSUZ TILLARIDA TIBBIY TERMINLARNING LEKSIKOGRAFIK TAXLILI

Sabirova Sabina Olimovna

Turon Zarmed Universiteti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10401056>

ARTICLE INFO

Received: 09th December 2023

Accepted: 16th December 2023

Online: 18th December 2023

KEY WORDS

Terminalogiya, elektron
lug'at, leksikografiya,
avtomatlashtirish.

ABSTRACT

Ushbu maqolada tibbiy leksikografiya sohasining onlayn rivoji hamda leksemaning butun mohiyatini tezkorlik bilan kitobxonga yetkazish, ma'lumotlarni qayta ishlash tartibini avtomatlashtirish, yangi faol leksikografik sistemalarni yaratish, buning natijasida elektron lug'atlar yaratish muammolari haqida ma'lumot berilgan.

Kirish. Jahon miqyosida tibbiyot institutlari talabalarining o'z o'quv faoliyatlarining ilk kunlaridanoq lotin tili va tibbiy terminalogiya fanini o'rganishni boshlaydilar. Tabiiyki, bu fan ular uchun yangi fan, lotin tili alifbosi, fonetikasi, ot, sifat, fe'l so'z turkumlari, moslashgan va moslashmagan aniqlovchilar, murakkab anatomik- gistologik va klinik terminlar tarjimai ularning barchasini hamma talaba bir hilda yaxshi yoki a'lo darajada o'zlashtira olmaydi. Ayniqsa, moslashmagan va moslashgan aniqlovchilarning tarjimasida ularning o'zlashtirish darajasi oqsaydi. Sababi o'zbek tili grammatikasida moslashmagan aniqlovchilar belgisiz bog'lanish degan qoidaga ham ega. Moslashgan aniqlovchi tushunchasi juda murakkab. O'zbek tilida so'nggi vaqtlarda grammatik qoidalarga e'tiborning kamayishi, maktab davrida o'quvchilarga shevaga oid so'zlardan foydalanishga ruxsat berilishi kabi bir qator sabablar bilan qaratqich kelishigi qo'shimchasining ishlatilmasligi talabaning to'g'ri tarjima qilishiga to'sqinlik qilmoqda. O'zbek tilidan lotin tiliga tarjima qilishda adashgan talaba teskari jarayon ya'ni lotin tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda ham xato tarjima qilishi aniq. To'plangan malakalar shuni ko'rsatadiki, talaba o'rganilayotgan tilning murakkab mavzularini ona tilisining grammatik tuzilishini e'tiborga olgan holda olib borishlari muvoffaqiyot me'zoni hisoblanadi. Har bir o'rganilgan til malakasi insonning til bilish malakasiga ta'sir qilib va uni boyitib boradi. Bilimlar dunyosida yangi sahifaga duch kelgan talaba uni o'zlashtirishda avvalambor o'zi o'rgangan usulini qo'llaydi. Tillar borasida esa ikki tilning o'rganilayotgan va o'zbek tilining morfologiyasi va grammatikasini yaxshi bilishi talaba uchun muvaffaqiyat zinasini hisoblanadi. O'z navbatida boshqa fanlar qatori tibbiyot yo'nalishlarining umumkasbiy fanlar guruhiga kiruvchi lotin tili va tibbiy terminologiya fani o'qituvchisi ham innovatsion texnologiyalardan foydalanish usullari, vositalari, pirinsip va tamoyillarini bilishi lozim. Tilshunoslik fanining muhim tarmoqlaridan bo'lgan leksikografiyada lug'at tuzish borasida bevosita maxsus terminologik tadqiqotlar ham olib boriladi. Bu turli hajmdagi terminologik lug'atlarning yaratilishi va nashr ettirilishida o'z ifodasini topib, olimlar tomonidan yangi

terminlarning qayd etilishi, ularning ilmiy is'temolga olib kirilishini talab qiladi. Chunki, bugungi globallashuv davrida o'zligini anglagan har bir xalq millati va milliy qadriyatlarini asrab qolish ustida tinimsiz bosh qotirmoqda.

Tibbiy terminologiya sohasi alohida semantik maydon sifatida fan bilan, fan taraqqiyoti, undagi yangiliklar va o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq holda yuzaga keladi, yashaydi va soha uchun xizmat qiladi. Tibbiyotni terminsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Hozirgi kunda ingliz tili lug'at zaxirasining kengayishi oshqa tillardan yangi so'zlarni olish bilan emas, balki ichki imkoniyatning so'z yasash usuli bilan bog'liq.

Barcha tillarda terminologik tizim alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki terminologiya til boyligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, o'sha tilda sohalar rivojlanishining dinamikasini ko'rsatadi. Ingliz tilida ham terminologiya, sohaviy terminlar atroflicha o'rganilgan, salmoqli tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Materiallar va metodlar. XX asr oxirida ko'plab tadqiqotchilar terminologiya sohasidagi natijalarni umumlashtirishga harakat qilishdi. K.Ya.Averbux, I.M.Alekseevoy, M.N.Volodina, A.C.Gerd, E.I.Golovanova, C.B.Grinev-Grinevich, E.S.Kubryakova, V.M.Leychik, I.A.Manerko, C.I.Mishlanova, E.A.Nikulina, V.F.Novodranova, X.Pixt, A.B.Superanskaya, R.Temmerman, S.D.Shelov, A.D.Shmeleva va boshqa tilshunoslar davriylashtirish muammolari va terminologiya tendensiyalarini ko'rib chiqdilar.

Tahlil va tavsiyalar. Tibbiyotga oid lug'atlarni shakllantirishda asosan keltirilayotgan barcha ruscha-baynalmilal tibbiy terminlar quyuq shriftda alifbo tartibida joylashtiriladi va asosan birlik sonda beriladi, agar termin birlik sonda topilmasa, unda ko'plik sondan qarash kerak. Ko'plik son aksari birlik son bilan birga keladi, bunda birlik sonning oxiriga ruschada -и (yoki ы), o'zbekchada -lar qo'shiladi, masalan, симптом-ы – симптом-лар. Agar ko'plik son so'z ildizining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lsa yoki ы, -лар qo'shilganda talaffuz buziladigan bo'lsa, terminning ko'plik soni to'liq beriladi, masalan: артерия – артериум – артериялар; узел – тугун; узлы – тугунлар.

Tibbiy terminlar rus-baynalmilal tilida keltiriladi; uning muqobillari lotincha ekvivalentda beriladi, ammo lug'atni ortiqcha ma'lumotlar bilan og'irlashtirmaslik, joyni iqtisod qilish maqsadida lotincha muqobilining etimologiyasi berilmaydi. Terminlarning yozilish shakli ruscha va o'zbekchada bir xil bo'lsa, lotin tilidagi nomi keltirilgandan so'ng o'zbekchada ham uning yozilishi takrorlanadi, masalan: *glucosuria* – глюкозурия – *glukozuriya*; ammo *болезнь, болезни* – *morbis* – kasallik. Terminlarning asosiy qismi lotin terminlardan hosil bo'lganligi uchun ularning shu tilda ekanligi ko'rsatilmaydi, ammo boshqa tillarda bo'lsa, yoziladi; masalan, *кабинет* – *фр. Cabinet* va h.k.lar. Termin ikkita so'zdan tuzilgan bo'lsa, so'zlarning ham to'g'ri tartibi, ham teskari tartibidan foydalanilgan; masalan: *Гона очаг ёки Очаг Гона*.

Tibbiyot terminologiyasida quyidagi guruh moddalar, jarayonlar, tushunchalar va asboblarning lotincha yozilishi berilmagan: kimyoviy birikmalar, fermentlar, biokimyoviy jarayonlar, substratlar; dori moddalar, dorivor o'simliklar (firma qabul qilgan va farmakopeyaga kirgan asosiy nomlari retseptlarda keng qo'llaniladigan dorilar bundan mustasno); apparatlar; simptomlar va sindromlar; aksari mutaxassisliklar, tibbiy kasblarning nomlari; alohida terminlar sifatida lug'atda mavjud so'zlardan tashkil topgan murakkab terminlarning aksariyati; xususiyl tibbiyot termini bo'lmay, boshqa sohalarida ham lotincha

ekvivalenti qabul qilingan atamalar va umuman, lotincha yozilishi kam uchraydigan yoki tor mutaxassislar uchungina tushunarli bo'lgan terminlar hisoblanadi.

Tibbiyotga oid lug'atlarda terminlarning ruscha hamda o'zbekcha-kirill va lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosidagi izohi keltiriladi.

Xulosa. To'plangan tibbiy lingvistik birliklar asosida lug'atning semantik bazasi shakllantiriladi va tasniflanadi. "Tibbiy atamalar izohli lug'ati", "Tibbiy sinonimlar lug'ati", "Tibbiy eponimlar lug'ati" lug'atlari ishlab chiqiladi va nashr ettiriladi. Buning amaliy natijasi esa axborotni qayta ishlash jarayoniga avtomatik usullarni tatbiq qilish tibbiy lingvistika, leksikografiya sohasida ham mobil ilovalarning imkoniyatlari asosida maxsus optimal texnologiyalar asosida ishlashni, lug'atchilikka zamonaviy information leksikografik dasturlarni faol qo'llash orqali yo'lga qo'yiladi. Bundan tashqari, o'zbek atamashunosligi zahirasini boyitish maqsadida ushbu elektron lug'atda terminlarning atamalar orqali yoritilishi, aniq va ixcham terminlar o'rniga sarmazmun izohlarning berilishi, aytilishi noo'rin bo'lgan tibbiy terminlarning noyob tibbiy atamalar bilan to'ldirilishi, ularni yaratishda ona tili imkoniyatlaridan keng foydalanishi asos qilib olinadi.

References:

1. Сабирова Сабина Олимовна. (2023). ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ОСНОВ ЛАТИНСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АНГЛОЯЗЫЧНЫМИ СТУДЕНТАМИ НА ИХ ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИМИ ВРАЧАМИ . Journal of New Century Innovations, 26(4), 92–97. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/5037>.
2. Бекматова , М. ., & Сайфуллаев, М. . (2023). ОБЩЕКУЛЬТУРНЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ ДРЕВНЕ-КЛАССИЧЕСКОГО ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА. Евразийский журнал академических исследований, 3(3), 168–172. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/11000>
3. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7704556>
4. SABIROVA SABINA OLIMOVNA. (2023). TYPICAL MISTAKES OF FOREIGN STUDENTS WHEN LEARNING LATIN AND WAYS TO ELIMINATE THEM. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION, 2(3), 16–21. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7698143>
5. Sabirova , . S. . (2023). GENERAL CULTURAL AND EDUCATIONAL VALUES OF THE OLD CLASSICAL LATIN LANGUAGE. Zamonaviy Dunyoda Ilm-Fan Va Texnologiya, 2(8), 57–58. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/view/10926>
6. САБИРОВА САБИНА ОЛИМОВНА. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕРМИНОВ, ТЕРМИНОВ И ФРАЗ НА ПРАКТИЧЕСКИХ УРОКАХ ЛАТЫНИ. SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM, 2(4), 16–18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7698099>
7. Sabirova , . S. . (2023). GENERAL CULTURAL AND EDUCATIONAL VALUES OF THE OLD CLASSICAL LATIN LANGUAGE. Zamonaviy Dunyoda Ilm-Fan Va Texnologiya, 2(8), 57–58. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/view/10926>
8. САБИРОВА САБИНА ОЛИМОВНА. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕРМИНОВ, ТЕРМИНОВ И ФРАЗ НА ПРАКТИЧЕСКИХ УРОКАХ ЛАТЫНИ. SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM, 2(4), 16–18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.769809>

9. SABIROVA SABINA OLIMOVNA. (2023). TYPICAL MISTAKES OF FOREIGN STUDENTS WHEN LEARNING LATIN AND WAYS TO ELIMINATE THEM. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION, 2(3), 16–21. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7698143>
10. Sabirova , S. . (2023). LOTIN TIL AMALIY MASHG'ULOTLARIDA TERMIN, ATAMA VA IBORA SO'ZLARINING QO'LLANILISHI. Eurasian Journal of Academic Research, 3(2 Part 2), 9–13. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/10105>
11. DOI: <https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p2-42>
12. 10. Мадвалиев А. Луғат ва луғат турлари хусусида // Ўзбек тили ва адабиёти. 2008. - No1. – Б. 60-64.
13. Sapaeva D.N. Means of establishing contact with the patient in medical discourse. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions 3 (4), 2022. P. 1-4
14. Sapaeva D.N. Scientific medical text in the medical paradigm linguistics. Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3 (4), 2022. P. 890-894.